

УДК 329.73

Б. А. Філатов
кандидат юридичних наук,
громадський діяч,
член Опікунської ради Європейської асоціації українців

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ТА ЕТНІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ У ПЕРЕХІДНИХ КРАЇНАХ: ВПЛИВ НА ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ ПАТРІОТИЗМУ

Постановка проблеми. Розгляд патріотичного та громадянського обґрунтування політичної участі в умовах сучасної демократії набуває нового значення в інституційному контексті, сучасні політичні партії, громадські рухи, групи інтересів нерідко набувають спільних форм і є чинниками формування особливої національної конфігурації політико-інституційної системи. Сучасні концепції демократії (від елітарних до плебісцитарних) намагаються обґрунтувати сталість демократії на основі громадянської ідентичності та активістської політичної поведінки. У цьому концептуальному дискурсі громадянський та етнічний націоналізм є підґрунтям для значущих якісних перетворень у країнах, які нещодавно стали на шлях політичних трансформацій. Демократизація у посткомуністичних країнах часто була пов'язана із формуванням патріотичних почуттів на противагу гаслам пролетарського інтернаціоналізму та зменшення міжнародних розбіжностей. Нація як суб'єкт політичних трансформацій визначає певний тип інституційної структури, який свідчить про подальшу еволюцію суспільства. Набуття демократією сталих форм пов'язане із прагненням громадян мати стійкі канали просування своїх вимог і потреб на політичний рівень. Однак протиставлення громадянського та етнічного націоналізму у деяких роботах [9; 10] ставить перед новими транзитивними державами нелегкий вибір між забезпеченням внутрішньої єдності засобами етнократії та ліберальним звільненням особистості й рецепцією мультикультуралізму. У такій ситуації політичний патріотизм є, з одного боку, чинником вибору громадянської або етнічної моделі впорядкування національних розбіжностей у кожному конкретному суспільстві, а з іншого — шляхом політичної актуалізації змісту культурного коду та національних особливостей в умовах глобалізації. На цій основі нагальним є розвиток інституційних видозмін у трансформаційних суспільствах, які виникають внаслідок сприйняття громадянською або етнічною парадигмою виразу патріотичних почуттів. Для сучасної України, що має багато політичних сил у правому сегменті ідеологічного спектру, інституційні форми патріотизму є певним маркером просування держави у політичних реформах на макрорівні.

Аналіз останніх досліджень. Українські дослідники М. Вавринчук та М. Яруш [1], В. Вілков [2], К. Назарова [6], М. Наконечний [7], С. Полуденко [8], В. Рахмайлов [10] розкрили сучасний зміст націоналізму як політичного явища. Вони приділили увагу сутності та відмінностям націоналізму та національного патріотизму, проблемам обґрунтування етатистської парадигми нації і націоналізму, ідеї нації та націоналізму в українському політичному дискурсі кінця XIX – початку XX століття, проблемам націоналізму в епоху

«наднаціональності», змісту українського інтегрального націоналізму, проблемам співвідношення сепаратизму і націоналізму. Зазначене вказує на широкий вплив націоналізму на розбудову демократичних політичних інститутів не лише як ідеологічної парадигми, але і як способу політичної поведінки. Інституалізація політичного патріотизму у цьому контексті є перспективним підходом до уточнення значення ідеологічних доктрин для низки сучасних трансформаційних країн.

Метою статті є встановлення особливостей впливу громадянської та етнічної альтернатив демократичної самоідентифікації патріотичних сил. Завданням статті є визначення напрямку еволюції сучасних досліджень політичного патріотизму.

Виклад основного матеріалу. Встановлення значення етнонаціоналізму як чинника формування інституційної структури політики пов'язане із конкретними напрямками перетворення управлінської та політико-владної діяльності. Водночас доктринальні засади націоналізму в сучасних умовах тлумачаться надто розширено. Слід розуміти, що політичний націоналізм має давню політико-філософську традицію, що визначає його сучасну сутність. В інституційному контексті політичний націоналізм стає доктриною, на основі якої приймаються певні державні та політичні рішення. Однак потрібно зауважити, що на початку свого існування націоналізм був одним з проявів загальноєвропейської тенденції емансипації людини та формування світської державності на засадах лібералізму. Саме формування інститутів вільного (ліберального) суспільства є одним із завдань трансформаційних країн, зокрема сучасної України. Отже, розглядаючи взаємовплив націоналізму й патріотизму на інституційну структуру політики, необхідно зважати на потенціал обох явищ у контексті демократизації. Український дослідник П. Долганов вважає, що виникнувши на Заході як рух за свободу, народний суверенітет та рівність, націоналізм все більше віддалявся від своєї початкової сутності й ідеологічно втрачав тісний зв'язок із ліберальними цінностями. Оскільки він тісно пов'язаний з ідеєю свободи, націоналізм у Франції, Нідерландах, Великобританії ідейно обстоював свободу у всіх її проявах, зокрема і економічному [4]. Таким чином, політичне значення націоналізму полягає у певній секуляризації понять національних інтересів та економічної емансипації.

Вплив націоналізму на конкретні сфери життєдіяльності суспільства є досить важливим чинником, який формує сприйняття доктрин, пов'язаних із національними інтересами й національними почуттями у перехідній демократії. На противагу принципам пролетарського інтернаціоналізму, економічний націоналізм як форма реалізації державної політики вимагає

дотримання певних принципів ухвалення політичних рішень. У сучасному світі ця форма політико-інституційного втілення націоналізму є досить поширеною. Однак слід розуміти, що у поліетнічному суспільстві доцільнішим є акцентування на економічному патріотизмі з метою збереження політичної єдності суспільства. Тому слід розуміти, що інституалізований націоналізм вимагає чіткіших результатів ідеологічно зумовленої політики, а патріотизм визначає лише загальні рамки дій і траєкторій розвитку політичних інститутів.

Співвідношення політичного патріотизму й націоналізму як принципів державної політики і розвитку суспільства давно стало предметом широкої наукової дискусії у межах інституційної перспективи. На нашу думку, слід брати до уваги мобілізаційний потенціал обох явищ та їх перетворювальний вплив на конкретні емпіричні явища і події. Це можна зрозуміти на основі природи і явищ у суспільстві, враховуючи психологічні та ідейні складники. О. Рак вважає, що патріотизм з націоналізмом надто взаємопов'язані складники. Відмінністю є те, що патріотизм виробляється з самого дитинства батьками і вчителями та відображається діяльністю любов'ю до своєї країни, а націоналізм включає в себе психологічну самосвідомість, політичну ідеологію, теорію і соціальну орієнтацію. До націоналістів відносять, як правило, еліту, лідерів та демократів, які з гідністю виконують політичну діяльність [9]. Отже, патріотизм є поширеним у будь-якому суспільстві і становить основи первинної соціальної ідентичності, що може впливати як на окремих громадян, так і лідерів, суб'єктів політичного управління.

В умовах процесів глобалізації дедалі більшої актуальності набуває громадянський зміст націоналізму та патріотизму. Оскільки перший є концентрованою та формалізованою ідеологією захисту національної гідності й національних інтересів, то його просування у середовищі формування широкої громадської думки має свої межі. Водночас патріотизм здатний забезпечити широку консолідацію народу на основі цінностей демократії. (До речі, емпіричним прикладом такого явища є героїчний вчинок Х. Хана, американського солдата в Іраку, пакистанця за походженням [12]). Відповідно до цього буде формуватися й інституційна структура політичної сфери, яка забезпечить поширення ліберальних принципів міжетнічних взаємин (патріотичні партії, громадські рухи, самоврядні громади тощо). Водночас зростаючі міграційні проблеми у Європі й світі привертають увагу до проблеми стійкості патріотичних і націоналістичних переконань у сучасному суспільстві. У цьому контексті націоналізм може бути крайньою формою патріотизму, який має протекціоністський характер та спричиняє появу нових політичних сил у вигляді стихійних громадських рухів. Як стверджує О. Рак, громадянин держави не завжди може бути гідним патріотом і націоналістом держави, оскільки через обставини соціального характеру емігранти, перебуваючи в іншій країні, не завжди стають патріотами своєї держави, оскільки працюють на іншу країну і в них формується інше бачення життя у рідній країні [9]. Таким чином, суспільно-політична ситуація в кожній окремій перехідній країні формує вихідні умови для інституалізації націоналізму та патріотизму, поширення їх впливу на широкий загал.

В електоральному вимірі політичні сили перехідних суспільств нерідко намагаються використати ті риторичні засоби, які мають звернення до популістських гасел і переконання населення у винятковості певної етнічної групи або загрози її інтересам. Одним із принципів радикальної інституалізації принципів націоналізму в державній політиці слід вважати просування нових принципів політики щодо національних меншин (до прикладу, в Угорщині). У контексті європейської інтеграції такі заходи виглядають досить архаїчно. Наявність подібних альтернатив у порядку денному збільшує імовірність серйозного обговорення таких рішень. Отже, діалог із етнічними меншинами є однією з програмних і змістовних вимог сучасного політичного патріотизму в Україні.

Крім того, слід зауважити, що ідеологічна акцентованість націоналізму за умови недостатньої підготовленості населення до сприйняття доктринальних положень і програмних вимог спричиняє зворотній ефект несприйняття патріотичних цінностей, а також пріоритетів захисту національної державності й національних інтересів. У цих умовах доктрина громадянського націоналізму є привабливішою, вона спрямована на інтеграцію громадян України різних національностей. Події Євромайдану та протидія агресії на Сході країни довели, що українське суспільство об'єднувалося на основі широкої платформи патріотизму, незалежно від етнічної належності. Зазначені прояви мають закріплюватися не лише в інформаційно-комунікаційному, а й в соціально-культурному просторах.

Також слід зауважити, що інституалізація патріотизму в сучасних перехідних політичних системах можлива завдяки відходу суспільства від єдиної монологічної індоктринації. Поява нових ідейних позицій і платформ, як відомо, є невід'ємною ознакою політичного патріотизму. З огляду на це патріотичні організації та рухи мають більшу перспективу в умовах інформаційної лібералізації, оскільки мають на меті не конфліктність і суперечку, а об'єднання заради спільної мети. Інституалізація патріотизму в умовах демократичного транзиту зазвичай набуває диверсифікованого характеру, оскільки не може реалізуватися в рамках однієї інституційної форми. Водночас ангажовані патріотичні інституції – партії, групи інтересів, громадські рухи, локальні ініціативні спільноти – можуть забезпечити стійкість перетворень та дотримання бажаного вектору розвитку політичної системи, попри порядок денний виборчих кампаній чи компромісні рішення коаліційних урядів. Протиставлення за етнічною ознакою в межах ідеологічних доктрин може лише посилити незгоду у нестабільному трансформаційному суспільстві. Індійський аналітик С. Шетті зауважує, якщо патріотизм є емоційним почуттям до певної країни <...> то націоналізм є проявом жорсткої форми вірності <...> націоналізм фокусується на державах, а патріотизм приділяє увагу людям [13]. Таким чином, інституалізація патріотизму у перехідному суспільстві відбувається на рівні політичного дискурсивного простору.

Подальша політика щодо розбудови динамічної та інноваційної політичної системи у перехідних державах пов'язана із концентрацією зусиль на реформуванні базових правил економічних взаємодій. З огляду на

процеси глобалізації нерідко звертаються до обґрунтування заходів протекціонізму, які виправдовуються і захистом національних інтересів. Також необхідно зважати на наслідки односторонніх дій в економічних процесах за умов глобальної взаємозумовленості економічних і соціально-політичних процесів. Саме тому націоналістична доктрина автаркції має поступитися засадам діалогу з усіма партнерами на основі рівноправ'я та обстоювання власних позицій. Непослідовність застосування прагматичних та ідеологічних принципів управління суспільства може дестабілізувати його рух до нових орієнтирів цивілізаційного розвитку. Як вважають зарубіжні фахівці, патріотизм є формою парохіалізму (parochialism), тобто прихильності до місцевої та обмеженої групи замість прийняття універсальної ідентичності «громадянина світу» [12]. Тому одностороннє розуміння ідеологічних дум неприпустиме у процесах макрополітичного управління.

Окрім деструктивного впливу на перебіг державотворення у процесах демократичного транзиту, націоналістичні цінності й почуття можуть мати і позитивний вплив для розбудови національної моделі міжетнічних відносин. Ігнорування національних вимог етнічних меншин призводить до появи напруги, конфліктності у міжетнічних взаєминах, водночас рівноправний діалог щодо етнічних інтересів може набути значення стимулу для позитивного впливу етнічних спільнот на загальну ситуацію в країні. Це можна побачити на прикладі відстоювання інтересів кримськотатарського етносу в Україні. На думку А. Сошнікова, вимога реалізації права кримськотатарського народу на повернення до Криму стала головною консолідуючою ідеєю, що була взята на озброєння лідерами кримськотатарського націоналізму [11]. Як засвідчують останні події, пов'язані із окупацією Криму Російською Федерацією, вимоги лідерів кримськотатарської етнічної меншини залишаються незмінними.

У широкому загальноукраїнському контексті інституалізація патріотизму має бути спрямована на залучення до міжетнічного діалогу максимальної кількості суб'єктів представництва етнічних інтересів. Для цього українська держава має визначити рамкову концепцію реалізації достатності інтересів етнічних меншин. Конструктивна співпраця між національними групами всередині суспільства відповідає загальноєвропейській концепції мультикультуралізму. Також вона підсилює позиції перехідних держав як ліберальних і демократичних. Це ніяк не заважає етнічним спільнотам пропонувати конструктивні варіанти свого самовизначення. Як зауважують вітчизняні фахівці, зокрема А. Сошніков, кримськотатарські націоналісти добиваються визначення статусу Криму в складі України за національно-територіальним принципом. Окрім того, передбачається добитися компенсації не лише матеріального, як раніше, а й морального збитку постраждалим від депортації. У межах національного самоврядування йде цілеспрямоване формування елементів кримськотатарської державності» [11]. Зазначене свідчить про можливість ініціативного висування вимог етнічними спільнотами як інститутами громадянського суспільства.

Значним викликом для сучасних трансформаційних держав є процес наднаціональної інтеграції, у межах якого формується ставлення до нормативних засад діяльності суспільства на міжнародному рівні. Складні процеси вироблення загальноєвропейської ідентичності є одним з вагомих компонентів формування загальноцивілізаційної ідентичності. На рівні інституційної структури патріотизм може втілюватися у вигляді тих структур і організацій, які можуть висловлювати підтримку євроінтеграційним засадам розвитку країни. Феномен появи масових протестних рухів на користь євроінтеграції в Україні спостерігався у період Євромайдану. Добровільне масове залучення до європейських цінностей є ознакою не лише ситуаційної громадської думки, але й значного стратегічного цивілізаційного вибору всього суспільства. Як вважає К. Доценко, ми є свідками народження нового типу колективної ідентичності, функції якої відрізняються від функцій ідентичності національної. Саме в цьому полягає друга позиція, з якої можна характеризувати європейську ідентичність. Вона постає як ще одна колективна ідентичність, що існує поряд з іншими колективними ідентичностями громадян країнок-членів ЄС [5, с. 453]. Тому проблему громадянського або етнічного обґрунтування націоналізму слід розглядати у контексті нових європейських цінностей, як вказують приклади боротьби за проведення референдуму у Каталонії та успішного референдуму щодо «Брексіт» у Великобританії. Отже, поява єдиної наднаціональної ідентичності відбувається як складний та багатовекторний процес.

Слід зважати, що у демократичному середовищі не може бути примусу або інших імпульсів, крім переконання. У таких умовах політичний патріотизм в Україні має перетворитися на чинник інституційної підтримки європейського вектору розвитку суспільства не лише у контексті нормативних угод, але й перетворення всіх сфер життєдіяльності суспільства на ті, які є наближеними до загальноєвропейських нормативів. Досвід країн Центральної та Східної Європи, які вже приєдналися до ЄС, засвідчує, що просування загальноєвропейських цінностей іноді зустрічає опір. Проте підтримка європейського вектору розвитку значно збільшується, оскільки вона обіцяє безпрецедентні та безальтернативні стратегічні перспективи для нових країн-членів. К. Доценко зазначає, що приєднавшись до Європейського Союзу, навіть якщо це відбудеться в далекому майбутньому, Україна перетвориться на інтегральну складову нового геополітичного суб'єкта не тільки територіально, а й політично та економічно [5]. Тому політичний патріотизм є не лише джерелом підтримки, але й важливим інституційним елементом фіксування конкретних програм щодо здійснення реформ.

Подальший політичний розвиток України пов'язаний не лише із інституалізацією політичних установ, а й зі зміною якості політичної участі. Важливим аспектом є зміна поведінки громадян на економічному та соціальному рівнях, ці параметри не можуть бути визначені лише з позиції ментальності або особливостей національного характеру. Патріотичні за своїм змістом політичні і економічні реформи мають створювати умови для самоорганізації громадян і

розв'язання ними своїх економічних завдань і реалізації інтересів. Ця стратегія політичного управління має бути комплексною і спрямованою на врахування як внутрішньої національної, так і міжнародної політичної і економічної кон'юнктури. На думку П. Долганова, українську економіку може врятувати не націоналізм, а ліберальний ринок із вільним конкурентним простором, що сприятиме демонополізації і деолігархізації бізнесу. Адже сьогодні Україна не сповідує жодну із двох провідних моделей державної економічної політики, тобто ліберальний і соціальний ринок [3]. Отже, в рамках двох основних економічних парадигм утворюється певна сукупність можливостей для самореалізації громадян.

Таким чином, інституалізація патріотизму у передньому суспільстві пов'язана не лише з виробленням ставлення та ідеологічних доктрин. Вона ґрунтується на прагматичному сприйнятті всіх аспектів соціальної та економічної дійсності. Патріотизм є альтернативою догматичним та негнучким ідеологіям, які враховують передусім прагматичні інтереси громадян. Подальший розвиток демократії у суспільствах трансформації має призвести до появи самоорганізованих спільнот, для яких патріотизм не буде ідеологічною абстракцією часів тоталітаризму. Він стане виразом конкретних інтересів і прагматичних потреб, адже саме ті суспільні політичні інститути, які виникають на основі базових потреб громадян, є найстійкішими та перспективними за будь-яких умов суспільного розвитку.

Висновки. Розбіжності між громадянським та етнічним розумінням націоналізму в сучасних політичних науках агрегуються на основі пошуку нових підходів до модернізації. Це пов'язано з розбудовою громадянської ідентичності та поширенням принципів політичного універсалізму на більшість демократичних держав.

Водночас явище підвищення популярності правих і націоналістичних партій в Угорщині, Чехії, Польщі створює умови імовірності перевищення етнонаціонального чинника у взаємодії між перехідними країнами. Актуалізація таких інституційних форм виразу політичного патріотизму, як масові рухи або позасистемні політичні сили робить можливим висновок про неповне завершення реформ щодо демократизації. Етнонаціоналізм є позитивною альтернативою для тих верств населення, які не сприймають правлячі уряди як легітимні та здатні забезпечити їх електоральний успіх.

Домінування правих у політичних системах перехідних країн Центральної та Східної Європи свідчить про особливу реакцію населення на проблеми міграції та своєрідність політики адміністративних центрів ЄС у Брюсселі. Україна нині має вибір альтернатив громадянського або етнічного націоналізму. Однак тоталітарне і соціалістичне ретроспективне тло функціонування політичних систем спонукає до думки про необхідність консолідації національно-демократичних політичних сил. Однак умови зовнішньої агресії спричиняють в Україні більшу популярність саме етнонаціоналістичної моделі. Це спричиняє тенденцію до об'єднання політично активних патріотів у невеликі спільноти, які можуть здійснювати вплив на ситуацію в цілому.

Громадянська альтернатива політичного патріотизму є придатною для розбудови якісної або сталого демократії, де всі поліетнічні компоненти гармонійно поєднуються та забезпечують національний політичний розвиток. Перспективою подальшого вивчення проблеми, порушеної в цій статті, є пошук оптимальних політико-комунікаційних стратегій інституалізації патріотизму під час демократичного транзиту.

Література

1. Вавринчук М.П., Яруш М.В. Націоналізм та національний патріотизм: сутність та відмінності. Університетські наукові записки. 2008. № 1. С. 420–425.
2. Вілков В.Ю. Етатистська парадигма нації і націоналізму: теоретико-методологічні проблеми обґрунтування. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2012. Вип. 109. С. 51–55.
3. Долганов П.С. Дискурс націоналізму в риторичі політичних акторів виборчої кампанії України 2012 року. Панорама політологічних студій. 2012. Вип. 9. С. 197–209.
4. Долганов П.С. Сутність економічного націоналізму: основні теоретичні підходи. Література та культура Полісся. 2012. Вип. 69. С. 254–264.
5. Доценко К. Європейський Союз на сучасному етапі розвитку – питання політичної ідентичності. URL: http://nbuv.gov.ua/%2Fold_jrn%2FSoc_Gum%2FNznuoa%2Fkultura%2F2010_5%2F57.pdf&usg=AOvVaw1fXK2r_Dlb0FJtIiMuztCG.
6. Назарова К.В. Ідея «нації» та «націоналізму» в українському політичному дискурсі кінця XIX – початку XX ст.: на шляху до створення політичної ідеології Наукової вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Історичні науки». 2013. Вип. 3.34. С. 249–255.
7. Наконечний М. Проблеми націоналізму в епоху «наднаціональності» Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». 2010. Вип. 5. С. 442–448.
8. Полуденко С.В. Соціально-історичні відмінності України та Росії з точки зору українського інтегрального націоналізму. Інтелігенція і влада. 2013. Вип. 28. С. 99–110.
9. Рак О.Ю. Патріотизм і націоналізм – дві невід'ємні складові політики (інформаційний підхід). Політологічні записки. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_15.
10. Рахмайлов В.В. Сепаратизм і націоналізм: проблема співвідношення. Грані. 2014. № 7. С. 88–95.
11. Сошніков А.О. Кримськотатарський націоналізм і міжетнічні сутички в Криму як сучасні геополітичні реалії. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Філософія». 2012. Вип. 38. С. 64–70.
12. Haidt J. The Ethics Of Globalism, Nationalism, And Patriotism. URL: <http://www.humansandnature.org/the-ethics-of-globalism-nationalism-and-patriotism>.
13. Shetty S. D. There's A World Of Difference Between Patriotism And Nationalism. URL: http://www.huffingtonpost.in/sudhanva-d-shetty/patriotism-nationalism-a_b_9354822.html.
14. Welch D. Propaganda for patriotism and nationalism. URL: <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/patriotism-and-nationalism>.

Анотація

Філатов Б. А. Громадянський та етнічний націоналізм у перехідних країнах: вплив на інституційні форми патріотизму. – Стаття.

У статті встановлюються спільні та відмінні риси між громадянською та етнічною формами націоналізму. Розглядається взаємовплив етнічних та інституційних передумов забезпечення сталої демократії, ведеться пошук оптимальної моделі політичного консенсусу на основі домінуючих чинників патріотизму та національних інтересів, розкриваються причини перешкод інституційним реформам в сучасній Україні. Визначається галузь застосування понять «етнонаціоналізм» і «громадський націоналізм» та їх співвідношення у конкретному політичному середовищі. З'ясовується специфіка інституціалізації патріотизму у перехідному суспільстві, не пов'язана з виробленням ставлення до ідеологічних доктрин. Досліджується прагматичне сприйняття всіх аспектів соціальної та економічної дійсності. Встановлюються чинники політичного розвитку України, пов'язані як з інституціалізацією політичних установ, так і зі зміною якості політичної участі. Доводиться значення зміни поведінки громадян на економічному та соціальному рівнях для інституціалізації політичного патріотизму.

Ключові слова: етнонаціоналізм, громадянське суспільство, політична система, політична участь, демократія, громадянська активність.

Аннотация

Філатов Б. А. Гражданский и этнический национализм в переходных странах: влияние на институциональные формы патриотизма. – Статья.

В статье устанавливаются общие и отличительные черты между гражданской и этнической формой национализма. Рассматривается взаимовлияние этнических и институциональных предпосылок обеспечения устойчивой демократии, ведется поиск оптимальной модели политического консенсуса на основе доминирующих факторов патриотизма и национальных интересов, раскрываются причины препятствий институциональным реформам в современной Украине. Определяется область применения понятий «этнонационализм» и «общественный национа-

лизм» и их соотношение в конкретной политической среде. Выясняется специфика институционализации патриотизма в переходном обществе, не связанная с выработкой отношения к идеологическим доктринам. Исследуется прагматическое восприятие ко всем аспектам социальной и экономической действительности. Устанавливаются факторы политического развития Украины, связанные как с институализацией политических учреждений, так и с изменением качества политического участия. Устанавливается значение изменения поведения граждан на экономическом и социальном уровне для институализации политического патриотизма.

Ключевые слова: этнонационализм, гражданское общество, политическая система, политическое участие, демократия, гражданская активность.

Summary

Filatov B. A. Civil and ethnic nationalism in transition countries: influence on institutional forms of patriotism. – Article.

The common and distinctive features between the civic and the ethnic form of nationalism are established. The interaction of ethnic and institutional prerequisites for ensuring sustainable democracy is considered, the search for an optimal model of political consensus is based on the dominant factors of patriotism and national interests, and the causes of obstacles to institutional reforms in contemporary Ukraine are revealed. The area of application of the concepts of “ethnonationalism” and “social nationalism” and their relation in a concrete political environment is determined. The specificity of institutionalization of patriotism in a transitional society is clarified, not related to the development of the attitude to ideological doctrines. The pragmatic perception of all aspects of social and economic reality is explored. The factors of political development of Ukraine, connected with both the institutionalization of political institutions and the change in the quality of political participation, are determined. The importance of changing the behavior of citizens at the economic and social level for the institutionalization of political patriotism is stated.

Key words: ethnonationalism, civil society, political system, political participation, democracy, civic activity.